

AR BUVO JUSTAS PALECKIS TAUTINIS KOMUNISTAS? (KELI BRUOŽAI POLITINEI BIOGRAFIJAI. 1944–1953 METAI)¹

Vladas Sirutavičius

Vyr. mokslo darbuotojas, docentas
Lietuvos istorijos institutas, XX amžiaus istorijos skyrius
El. paštas: sirutavicius@yahoo.com

Įvadas: problemos formulavimas ir kelios istoriografinio pobūdžio pastabos

Vakarų šalių istoriografijoje nacionalinis (tautinis) komunizmas jau seniai yra mokslinių diskusijų ir tyrimų objektas. Fragmentiškai aptartas ir nacionalinio komunizmo „lietuviškas variantas“². Susidomėjimas nacionalinio komunizmo raiška matyti ir naujausioje lietuviškoje istoriografijoje³.

Iš esmės akademinėje literatūroje nusistovėjo sutarimas, ką laikyti tautiniu (nacionaliniu) komunizmu. Anot Martino Malios, „politinėje praktikoje“ tautiniam komunizmui būdinga tam tikra savivalda (angl. *home rule*), kolektyvizacijos atsiskyrimas ir plati autonomija Katalikų Bažny-

čiai⁴. Tokią tautinio komunizmo sampratą istorikas formulavo remdamasis „realaus socializmo“ modeliu, susiformavusiu Lenkijoje⁵. Tiesa, kai kurie mokslininkai siūlė skirti *nacionalinį komunizmą* kaip „politinį kursą“, nesutampantį su Sovietų Sąjungos interesais, jiems prieštaraujantį, ir *komunistinį vietininkiškumą* (angl. *local* ir *independent communism*) arba *provincialumą* (angl. *provincialism*), būdingą, pavyzdžiui, Vidurio Europos komunistų partijų politikai 1944–1946 m.⁶ Esą tuo

⁴ Malia M. *The Soviet Tragedy. A History of Socialism in Russia, 1917–1991*. New York, Oxford, 1994, p. 322.

⁵ Kai kurie mokslininkai, pavyzdžiui, lietuvis Algirdas Julius Greimas, manė, kad socializmo virsmas iš „tarptautinio“ į „nacionalinį“ buvo neišvengiamas, o pirmasis „tautinis komunistas“ buvo Stalinas. Jis atsisakė pasaulinės revoliucijos ir ėmėsi įgyvendinti socializmo sukūrimo vienoje šalyje idėją. Greimas A. J. „Tautinis komunizmas“ (Iš arti ir iš toli). Vilnius, 1991, p. 287–288. Plačiau apie nacionalinio komunizmo sampratą žr. Sirutavičius V. Tautinis komunizmas ir jo raiška. Istorioografiniai problemos aspektai // *Istorija*. 2013, Nr. 3, p. 48–58.

⁶ Žr. Pons S. *Stalin and the European Communists after World War Two (1943–1948)* // Mazover M. et al. *Post-war Reconstruction in Europe. International Perspectives, 1945–1949*. Oxford, 2011, p. 124–129; Roberts G. *Stalin's Wars. From World War to Cold War, 1939–1953*. New Haven / London, 2008, p. 236–237;

¹ Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutartis Nr. VAT-02/2010). Autorius dėkoja už pagalbą Lietuvos mokslų akademijai.

² Kemp W. A. *Nationalism and Communism in Eastern Europe and Soviet Union. A Basic Contradiction?* London, 1999, p. 158–171.

³ Grybkauskas S. *Sovietinė nomenklatura ir pramonė Lietuvoje 1965–1985 metais*. Vilnius, 2011, p. 111–138; Ivanauskas V. *Lietuviškoji nomenklatura biurokratinėje sistemoje. Tarp stagnacijos ir dinamikos (1968–1988)*. Vilnius, 2011, p. 497–525.

metu sovietai, nors ir kišosi į „brolišku“ partijų reikalus bei politiką, kartu palaikė ir net skatino vietos komunistų *autonomiškumą*. Jie, nors ir visai remiami Sovietų Sąjungos, turėjo patys pasirūpinti politinės valdžios sutelkimu savose rankose.

Apibendrinant galima teigti, jog tautinio komunizmo politikai buvo būdingas tam tikras autonomiškumas, savarankiškumas, suverenumas Kremliaus atžvilgiu. Kitais žodžiais, tautinis komunistas buvo linkęs pirmiausia tenkinti įvairius politinius, ekonominius, kultūrinius savo tautiečių interesus, tam tikrais atvejais netgi „centro“ sąskaita. Antra vertus, būtina pasakyti, kad nacionalinis komunizmas nuoseklios politinės programos, pagrįstos kokia nors specifine ideologija, neturėjo. Iš esmės tautinio komunizmo „programa“ rėmėsi nuostata, jog „socialinio klausimo“ sprendimą ir socialistinės visuomenės sukūrimą galima suderinti su nacionaliniais, titulinės tautos interesais bei lūkesčiais⁷. Galiausiai, trečia, nacionalinio komunizmo raiškos sąlygos nebuvo vienodos. Vi-

Mark E. Revolution by Degrees. Stalin's National Front Strategy for Europe 1941–1947 // Cold War International History Project. Working Paper No. 31. Washington, 2001, p. 6–7, 17–20.

⁷ Tarptautiniame komunistiniame judėjime ir ne be Maskvos įtakos suvokimas, jog „nacionalizmą“ galima ir reikia derinti su „komunistine ideologija“, kilo jau XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje ir ypač sustiprėjo prasidėjus Antrajam pasauliniam karui. Kominternu vadovas G. Dimitrovas 1941 m. pavasarį savo dienoraštyje rašė: „Mes turime išplėtoti idėją, kuri leistų suderinti sveiką, teisingai suprantamą nacionalizmą su proletariniu internacionalizmu. Kiekvienoje šalyje proletarinis internacionalizmas turi būti grindžiamas tokiu nacionalizmu. Draugas Stalinas parodė, kad tarp tinkamai suvokiamo nacionalizmo ir proletarinio internacionalizmo nėra prieštaravimų. Kosmopolitizmas, neigiantis tautinius jausmus ir tėvynės sąvoką, neturi nieko bendra su proletariniu internacionalizmu.“ Cit. pagal Behrends J. C. Nation and Empire: Dilemmas of Legitimacy during Stalinism in Poland (1941–1956) // Nationalities Papers. 2009, vol. 37 (4), p. 446.

durio Europos šalyse, kurios po Antrojo pasaulinio karo pateko į Sovietų Sąjungos įtakos sferą, jos buvo palankesnės (1944–1947 m. ir ypač po 1956 m.) nei Sovietų Sąjungos respublikose. Beje, postalininiu laikotarpiu Maskva faktiškai įteisino savo palydovių nacionalinį komunizmą, t. y. pritarė skirtingų „nacionalinių kelių“, kuriant socializmą, idėjai ir praktikai. Tiesa, ir tuo laikotarpiu nacionalinio komunizmo raiškos galimybės, kaip parodė 1968 m. įvykiai Čekoslovakijoje, buvo ribotos.

Tyrinėtas nacionalinis komunizmo fenomenas ir Sovietų Sąjungoje. Jis buvo interpretuojamas iš esmės dvejopai. Anot pirmojo aiškinimo, tautinis komunizmas formavosi gana anksti, kaip reakcija į Maskvos vykdomą centralistinę, unifikaicinę politiką. Kai kurie komunistų partijos aktyvistai tokią politiką laikė neteisinga, pažeidžiančia sovietinių respublikų savarankiškumą. Paprastai tautiniai komunistai pabrėžė būtinumą nacionalinį klausimą spręsti kartu su sovietinės sistemos kūrimu, rėmė titulinių tautų kultūros plėtrą, pasisakė už sovietinių respublikų teisių išsaugojimą, o kai kurie net ir už atskirų komunistų partijų sukūrimą⁸. Antrasis aiškinimas teigė, kad nacionalinis komunizmas atsiranda vykstant sovietinės sistemos politinei evoliucijai. Kitaip tariant, stalininei sistemai evoliucionuojant ir liberalėjant,

⁸ Pipes R. The Formation of the Soviet Union. Communism and Nationalism 1917–1923. Cambridge / London, 1997, p. 242–293. Istorikas aptarė tokių partijos veikėjų kaip totorius Mirza Sultan-Galievas, ukrainietis Mykola Skrypnykas, gruzinai Budu Mdivani ir Kote Tsintadze pažiūras ir veiklą 1919–1923 m., laikydamas juos tipiškais to laikotarpio nacionalinio komunizmo reprezentantais. Taip pat Mace J. E. Communism and the Dilemmas of National Liberation: National Communism in Soviet Ukraine, 1918–1933. Cambridge, 1983. Autorius aprašo ukrainiečių bolševikų Vasylijaus Šakhradžaus ir Serhijaus Mažlaho veiklą.

susidarė prielaidos sąjunginių respublikų valdžios elito savarankiškumui, autonomiškumui reikštis⁹.

Mokslininkai pažymi, jog dar ketvirtajame dešimtmetyje Sovietų Sąjungos vadovybė, siekdama sutvirtinti režimo teisėtumą, kultūros politikoje ėmė vis aktyviau „[m]arksistinę-lenininę pasaulėžiūrą maskuoti rusocentrine, etatistine retorika“¹⁰. Tokias kultūros politikos tendencijas stalininėje Sovietų Sąjungoje istorikai pavadino *nacionaliniu bolševizmu* (arba *nacionaliniu stalinizmu*)¹¹. Iš esmės tokios politikos tikslas – inkorporuojant nacionalinį kultūrinį paveldą, tautinius didvyrius, simboliką, t. y. nacionalizmą pačia bendriausia prasme, į sovietinę sistemą, padaryti režimą priimtinesnę titulinei tautai ir kartu palengvinti visuomenių sovietizaciją. Todėl istoriografijoje dažnai daroma skirtis tarp *nacionalinio bolševizmo* ir *nacionalinio komunizmo*. Šiek tiek supaprastinant, pirmojo požiūris į nacionalinę kultūrą, tautinį paveldą, etnokultūrą buvo pragmatinis, utilitarinis ir dažnai nihilistinis, o antrasis etnokultūrinės vertybes manė esant reikšmingas savaime ir pakankamai organiškai įsikomponuojančias į socialistinę sistemą. Vis dėlto ir tie tyrinėtojai, kurie pabrėžia dviejų politikų

skirtumus, taip pat teigia, kad santykis tarp jų buvo gana „dialektiškas“, t. y. viena galėjo visai nesunkiai „virsti“ kita¹².

Lietuviškoje istoriografijoje jau buvo pasvarstymų apie J. Paleckio „tautinį komunizmą“. Atkreiptas dėmesys, kad jis iš kitų LKP veikėjų išsiskyrė savo liberalumu, „dažnokai reiškė nepasitenkinimą rusifikacijos politika“ ir galiausiai buvo „tautinės sąmonės komunistu“. Tačiau tokie teiginiai buvo fragmentiški ir giliai neišplėtoti¹³.

Dokumentu, liudijančiu Paleckio posūkį į *tautinį komunizmą*, galima laikyti „Lietuvos laisvos darbo respublikos kūrimo programą“, parašytą 1939 m. rudenį. Programoje pasisakoma už radikalią politinės sistemos transformaciją, tačiau nerašoma apie Lietuvos susovietinimą; antra vertus, kalbama ne lietuvių tautos, bet „Lietuvos liaudies“ vardu. Kitais žodžiais, bendruomenės, turinčios aiškiai apibrėžtą klasinę prasmę, vardu. Ši aplinkybė rodytų eventualią socialinių, politinių bei ekonominių pertvarkymų kryptį ir pobūdį; ir galiausiai, trečia, geopolitiškai būsima Lietuvos darbo respublika, išsaugodama tam tikrą savarankiškumą, visgi buvo projektuojama kaip SSRS protektoratas¹⁴. Tuo metu Paleckis nebuvo LKP narys, tačiau, atrodo, Lietuvos darbo respublikos kūrimo programa buvo parašyta bendradarbiaujant su komunistų partija ir iš esmės atitiko

⁹ Motyl A. J. Sovietology, Rationality, Nationality: Coming to Grips with Nationalism in the USSR. New York, 1990, p. 87–102. Mokslininkas siūlė skirti „vietininkiškumą“ nuo „nacionalinio komunizmo“: pirmasis stengiasi tenkinti srities, regiono, respublikos interesus, o antrasis telkiasi į „simbolinį respublikos suverenitetą“.

¹⁰ Brandenberger D. National Bolshevism. Stalinist Mass Culture and the Formation of Modern Russian National Identity, 1931–1956. Cambridge/London, 2002, p. 6.

¹¹ Apie *nacionalinio bolševizmo* sampratą plačiau žr. van Ree E. The Concept of ‘National Bolshevism’: an Interpretative Essay // Journal of Political Ideologies. 2001, vol. 6 (3), p. 289–307.

¹² Tismăneanu V. Stalinism na každą okazję. Polityczna historia rumuńskiego komunizmu. Kraków, 2010, p. 37–40.

¹³ Tininis V. Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai. Vilnius, 1994, p. 214–215; Truska L. Lietuva 1938–1953 metais. Kaunas, 1995, p. 134–135. Plačiau apie J. Paleckio „požiūrį į socializmo kūrimo Lietuvoje kelius“ žr. Kašauskienė V. Istorijos spąstuose. Justo Paleckio gyvenimo ir veiklos bruožai 1899–1980. Vilnius, 2014, p. 497–504.

¹⁴ Paleckis J. Ieškojome tikrų kelių. Vilnius, p. 134–136.

liaudies fronto nuostatas, kurias propagavo ir aktyviai rėmė Maskva bei Kominternas. Plačios politinių jėgų koalicijos – *liaudies fronto* – kurį sudarytų ne tik kairiosios partijos, bet ir „nuosaikios“ bei „progresyvos“, idėjai Kremlius pritarė 1934 m. pabaigoje. O 1935 m. vasarą Kominterno suvažiavime liaudies fronto idėja tapo oficialia tarptautinio komunistinio judėjimo „politine strategija“¹⁵. Formaliai šios politikos tikslas buvo konsoliduoti įvairias politines jėgas kovai su dešiniuoju radikalizmu – fašizmu. O fašizmą nugalėjus būtų suformuota naujo tipo *demokratinė* politinė sistema. Prasidėjus Ispanijos pilietiniam karui, Kominterno vadovas G. Dimitrovas aiškino, jog, pasiekus pergalę pilietiniame kare, Ispanijoje turinti susiformuoti „naujo tipo liaudies demokratijos respublika“, o „liaudies demokratijoje“ valdžia turės priklausyti „plačiai antifašistinei ir demokratinėi politinių jėgų koalicijai“¹⁶. Tiesa, istoriografijoje pažymima, kad liaudies fronto strategijos pagrindinis, tačiau viešai neafišuojamas tikslas buvo – sudaryti prielaidas komunistams ateiti į valdžią ne revoliuciniu, bet demokratinį procedūrų keliu, „atsižvelgiant į vietos sąlygas“¹⁷. (Po Antrojo pasaulinio karo liaudies demokratijomis vadintos Vidurio Europos šalys, atsidūrusios SSRS protektorate, kuriose nesusiformavo sąlygos „proletarinei revoliucijai“.) Kad ir kaip ten būtų, ketvirtą dešimtmečio antroje pusėje liaudies

fronto idėja buvo populiarūs jaunujų liaudininkų, kuriems priklausė ir kurių lyderis buvo Paleckis, aplinkoje¹⁸.

Ir dar viena metodologinio pobūdžio pastaba. Iki šiol sąvokas „nacionalinis“ ir „tautinis“ vartoju sinonimiškai. Iš tikrųjų abi iš esmės žymi tą patį reiškinį. Pačia bendriausia prasme – „periferijos“ autonomiškumą (suverenumą) „centro“ atžvilgiu. Vis dėlto „autonomiškumas“ turėjo niuansų. „Nacionalinis komunizmas“ labiau vartotinas pabrėžti autonomiškumo politinius bruožus. O „tautinis komunizmas“ – autonomiškumo kultūrinius dėmenis. Kitais žodžiais, tautinio komunisto siekis buvo užtikrinti ir plėtoti titulinės tautos kultūrinę autonomiją „centro“ atžvilgiu. Taigi, straipsnis remiasi prielaida, kad vėlyvojo stalinizmo metais Paleckio politinės nuostatos buvo artimos *tautiniam komunizmui arba, kitais žodžiais, tarybiniam lietuviškam vietininkiškumui*¹⁹. Konkrečiau,

¹⁸ Jaunieji liaudininkai (M. Gedvilas, P. Kežinaitis, J. Vaišnoras, A. ir V. Knyvos, J. Būtėnas, A. Drobnyš, M. Gegorauškas, A. Tornau ir kt.) pagrindine civilizacine grėsme lietuvių tautai manė esant nacistinę Vokietiją ir jos ekspansinę politiką, o geopolitiniu veiksniu, galinčiu nuo tos grėsmės apsaugoti, – Sovietų Sąjungą. Todėl Paleckis ir jo šalininkai pasisakė už glaudų bendradarbiavimą su nelegaliai veikiančia Lietuvos komunistų partija. *Vaišnoras J.* Prisiminimai iš Liaudies fronto organizavimo ir veiklos, 1966 // Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA). F. 3377, ap. 46, b. 964, l. 13–20. Paleckio veiklą liaudininkų partijoje išsamiai aprašė *Tamošaitis M.* Justas Paleckis ir jaunieji valstiečiai liaudininkai // Vilniaus istorijos metraštis. Vilnius, 2007, p. 137–160.

¹⁹ Politiniai autonomiškumo bruožai Paleckio veikloje nesireiškė. Nors tam tikrų apraiškų, savotiškų „šešėlių“ būta... 1944 m. rugpjūtį III LKP plenumo Paleckis visaip stengėsi pabrėžti LSSR Aukščiausiosios Tarybos sesijos sušaukimo „reikšmę“. Anot jo, svarbu, kad sesija pirmą kartą vyks „senojoje Lietuvos sostinėje Vilniuje“. Taip pat pažymėjo, kad AT sesija yra „vienintelė teisėta lietuvių tautos suverenumo reiškinys“. Prie šių žodžių kažkas ranka parašė „miglota“. LKP (b) CK III-ias plenumas, 1944 08 27, Stenograma // LYA. F. 1771, ap. 7, b. 3, l. 60.

¹⁵ *Шубин А. В.* Мир на краю бездны. От глобального кризиса к мировой войне. 1929–1941 годы. Москва, 2004, с. 209–212.

¹⁶ *Duraczyński E.* Stalin. Twórca i dyktator supermocarstwa. Pułtusk–Warszawa, 2012, p. 320.

¹⁷ *Шубин А. В.* Мир на краю бездны..., с. 212–213; *Тыszka K.* Nacjonalizm w komunizmie. Ideologia narodowa w Związku Radzieckim i Polsce Ludowej. Warszawa, 2004, s. 128–135.

Paleckis stengėsi pabrėžti Lietuvos istorinės raidos specifiką, skirtumus nuo kitų sovietinių respublikų, kuriose sovietinis režimas pradėjo formuotis anksčiau. Valsybingumo, kartu ir „buržuazinio“ tradicija Lietuvą darė, jo žodžiais, unikalią respubliką. Kuriant sovietinę struktūrą, į tas istorines aplinkybes būtina atsižvelgti. Antra vertus, siekiant padaryti tarybų valdžią patrauklesnę, įtvirtinti jos teisėtumą, pakelti autoritetą būtina patraukti „senąją“, tarpukario lietuvių inteligentiją ir plėtoti lietuvių kultūrą, kalbą.

Antra, Paleckis lietuvių tautos istorijoje stengėsi organiškai susieti lietuvių liaudies vadavimąsi iš išnaudotojų „jungo“, t. y. kovą už socialinį teisingumą, su ne mažiau svarbiu vadavimusi iš „nacionalinio jungo“ arba su tautinio atgimimo laikotarpiu. Vadavimąsi, suprantama, vainikavo socialistinės santvarkos Lietuvoje sukūrimas. Tokia „organistinė“ istorijos samprata buvo būdinga ir kai kuriems Vidurio Europos tautiniams komunistams²⁰. Galiausiai, trečia, Paleckis pabandė į sovietinės Lietuvos simboliką inkorporuoti nacionalinius elementus. Jis kėlė ir aktyviai palaikė Vinco Kudirkos „Tautiškos giesmės“ „pavertimą“ sovietinės Lietuvos himnu, taip pat rūpinosi LSSR vėliavoje išsaugoti tautines spalvas.

Tiesa, J. Paleckio veikloje vėlyvojo stalinizmo metais galima aptikti ir ryškesnių tautinio komunizmo apraiškų, kai akivaizdžiai buvo preferuojami titulinės tautos interesai kitų tautų sąskaita. Šis Paleckio veiklos epizodas lietuviškoje historiografijoje jau ne kartą yra aptartas,

²⁰ Žr. *Sygelos Y. The National Discourse of the Bulgarian Communist Party on National Anniversaries and Commemorations (1944–1948) // Nationalities Papers. 2009, vol. 37 (4), p. 426.*

todėl jo neanalizuosiu²¹. Trumpai tariant, Paleckio ir kai kurių kitų LKP vadovų (pirmiausia, Mečislovo Gedvilo) manymu, po lenkų repatriacijos Vilniaus krašte likę lenkai tebuvo sulenkėję lietuviai ir juos lenkinti toliau, plėtojant švietimą lenkų kalba, nebuvo tikslinga. Tiesa, partinėse diskusijose ir praktinėje politikoje laimėjo kitas – „proletariniu internacionalizmu“ grindžiamas požiūris.

„Unikali“ Lietuvos situacija ir raginimai į socializmo kūrimą įtraukti „senąją“ inteligentiją

Paleckio pasisakymuose LKP (b) CK biuruose bei plenumuose galima aptikti pareiškimų, kuriuose pabrėžiamas būtinumas, kuriant socialistinę tvarką, atsižvelgti į „specifines“ Lietuvos sąlygas. Paleckio manymu, negalima mechaniškai perkelti naujos socialinės tvarkos kūrimo patyrimo, būdingo kitoms sovietinėms respublikoms, į Lietuvą. Antra vertus, Paleckis, kaip ir kiti LKP vadovai, pabrėžė kovos su „buržuaziniais nacionalistais“ būtinumą, kalbėjo apie reikalingumą diegti sovietinį patriotizmą, aiškino pozityvų rusų tautos vaidmenį lietuvių tautos istorijoje. Visi minėti siužetai Paleckio pasisakymuose buvo glaudžiai susipynę.

Pavyzdžiui, LKP (b) CK IV plenumo 1944 m. gruodį svarstytas VKP (b) CK

²¹ Turima omenyje 1950 m. diskusija, kilusi LKP vadovybėje, kai buvo svarstomos priemonės, kaip gerinti LSSR gyventojų lenkų švietimo darbą. *Stravinskienė V. Lietuvių ir lenkų santykiai Rytų ir Pietryčių Lietuvoje: 1944 m. antra pusė – 1953 m. // Lietuvos istorijos metraštis, 2007 metai. Vilnius, 2008, Nr. 2, p. 95–96; Streikus A. Sovietinio režimo pastangos pakeisti Lietuvos gyventojų tautinį identitetą // Genocidas ir rezistencija. 2007, t. 1, p. 22–23; Rudokas J. Tarybinė Vilnijos polonizacija 1950–1956 metais // Gairės. 2011, Nr. 7, p. 17–18.*

nutarimas (priimtas 1944 m. spalio 30 d.) „Apie LTSR partinės organizacijos darbo trūkumus ir tikslus politiniame darbe“. Maskva gana griežtai kritikavo LKP vadovybę dėl įvairių jos veikloje pasireiškiančių „trūkumų bei klaidų“ (labiausiai, kad nepakankamai aktyviai kovojama su „buržuaziniais nacionalistais“), kurie rodė partijos nesugebėjimą kontroliuoti visuomeninę politinę situaciją respublikoje. Imtasi ir „organizacinių išvadų“: lapkritį buvo įsteigtas VKP (b) CK biuras Lietuvai, kurio pirmininku paskirtas M. Suslovas²². (J. Paleckis biuro narys nebuvo.) Biuras tapo svarbiausia politine Lietuvos SSR institucija, faktiškai visi svarbesni LKP, Liaudies komisarų tarybos ar Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimai buvo priimami tik jai pritarus²³. Tokios institucijos sukūrimas rodė centralistinių, unifikacinių politinių tendencijų stiprėjimą Lietuvoje.

Plenume kalbėjo ir Paleckis²⁴. Jis, kaip ir kiti plenumo dalyviai, ragino aktyviau kovoti su „buržuaziniais nacionalistais“ („daugiau pykčio su priešais“). Tačiau kartu aiškino, kad „Lietuvos situacija unikali“. Lietuva ilgą laiką buvo „buržuazinė – buožinė respublika“, o tai esą veikia žmonių psichologiją. Antrasis pasaulinis karas dar labiau paaštrino „nacionalinius jausmus“. „Sveikas patriotizmas“ suvaidino svarbų vaidmenį vaduojantis iš nacių okupacijos, skatino priešintis okupantams vokiečiams. Tačiau, teigė Paleckis, šalia tokio „patrio-

tizmo“ esama ir „šovinizmo“ – „buržuaziniai nacionalistai“ aiškina, jog Lietuva rusinama, o lietuvių kalba, kultūra persekiama. Paleckio manymu, norint sumažinti „buržuazinių nacionalistų“ įtaką, tarybų valdžia privalanti plėtoti lietuvių kultūrą, taip demonstruodama, kokias perspektyvas suteikia lietuvių tautai. Būtina „užastrintą nacionalinį jausmą“ nukreipti sovietinio patriotizmo link, dėstė Paleckis, o tam reikia vykdyti apgalvotą nacionalinę politiką. Vienas tokios politikos bruožų turėtų būti senosios, tarpukario, lietuvių inteligentijos „pritraukimas“²⁵. Paleckio supratimu, minėtos priemonės padėtų sovietinę valdžią įteisinti, padarytų ją labiau „tautinę“, patrauklesnę didesnei daliai lietuvių.

Tokios Paleckio kalbos turėjo rimtą pagrindą. 1944 m. vasarą–ankstyvą rudėnį LKP susidūrė su „legitimiškumo krize“. Tarybų valdžios aktyvistų pranešimai, siunčiami iš provincijos į Vilnių, atskleidė vieną svarbų faktą – tarybų valdžia nepasitikima, ji laikoma svetima. Tokias nuotaikas lėmė ne tik tokios aplinkybės kaip besitraukiančios vokiečių kariuomenės padaryti nuostoliai ar kvalifikuotų, naujai valdžiai lojalių kadro trūkumas, bet ir Raudonosios armijos kariškių siautėjimai²⁶. Visi šie veiksniai menkino valdžios prestižą ir skatino nepasitikėjimą. Beje, kai kuriuose pranešimuose nepasitikėjimo priežastimi nurodomas ir „antinacionalinis valdžios pobūdis“: „<...> didelė dalis tau-

²² Зубкова Е. Прибалтика и Кремль. 1940–1953. Москва, 2008, с. 139–142.

²³ Šadžius H. VKP (b) CK Lietuvos biuro veikla organizuojant tautinio pasipriešinimo slopinimą // Lietuvos istorijos metraštis 1997. Vilnius, 1998, p. 241–242.

²⁴ LKP (b) CK IV plenumo stenograma, J. Paleckio kalba // LYA. F. 1771, ap. 7, b. 10, l. 149–157.

²⁵ Plačiau apie Paleckio santykius su tarpukario Lietuvos inteligentija žr. *Kašauskienė V.* Istorijos spaustuose. Justo Paleckio gyvenimo ir veiklos bruožai 1899–1980. Vilnius, 2014, p. 474–496.

²⁶ *Tininis V.* Prievartinė mobilizacija į Raudonąją armiją. Vilnius, 2014, p. 28–32.

tos mano, jog jokios lietuviškos valdžios nėra, viską daro rusai.“²⁷

Taigi, galima teigti, jog Paleckis stengėsi tarybų valdžiai suteikti lietuvišką pobūdį. Kitaip tariant, jam rūpėjo ne tik susovietinti Lietuvą, bet ir išsaugoti jos lietuviškumą.

Ši tendencija Paleckio veikloje buvo matoma ir vėliau, pavyzdžiui, 1946 m. lapkritį vykusiame LKP (b) CK plenume. Tų metų vasarą, rugpjūtį, VKP (b) CK priėmė nutarimą, kuriuo pradėjo ideologinės kovos kampaniją prieš inteligentiją, jos „keliaklupsčiavimą prieš Vakarus“, „kosmopolitizmą“. Tarybinio patriotizmo, grindžiamo rusiškumu, skatinimas ir kova su nacionalizmu buvo svarbi tos ideologinės kampanijos dalis. Apskritai ne tik inteligentams, bet ir įvairiems partijos funkcionieriams nacionalinėse respublikose tikimybė būti apkaltintiems „buržuazinio nacionalizmo propagavimu“ tuo metu smarkiai padidėjo²⁸. Štai tokia ideolo-

²⁷ LKP (b) Alytaus apskrities sekretoriaus V. Sakalausko raštas A. Sniečkui, 1944 08 02 // LYA. F. 1771, ap. 7, b. 148, l. 52–53; LKP (b) Seinių apskrities sekretoriaus Grigonio raštas LKP (b) CK informacinio skyriaus vedėjui, 1944 09 22 // LYA. F. 1771, ap. 7, b. 150, l. 41; K. Štūikevičiaus pranešimas apie padėtį Ukmergės apskr., Siesikių valsčiuje, 1944 09 15 // LYA. F. 1771, ap. 7, b. 150, l. 118–118ap.

²⁸ 1946 m. birželį speciali VKP (b) CK inspektorijų brigada tikrino Kauno m. partijos komiteto veiklą. Kauno m. partijos sekretorius ir AT prezidiumo pirmininko pavaduotojas Juozas Grigalavičius buvo kaltinamas nepakankamai aktyvia kova su „nacionalistiniu pogrindžiu“. Brigados parengtoje ataskaitoje rašoma, kad Kaune „laisvai ir masiškai“ platinami įvairūs daiktai su „nacionalistinėmis emblemomis“, krautuvėse ir turguose pardavinėjami ženkliai su „smetoniška trispalve“, o parduotuvių vitrinose stovi skydai su „smetoniiniu herbu“. Kartu pažymėta, kad mieste ir gamyklose niekur nematyti „tarybinės agitacijos“. Grigalavičiui ir dar keliems Kauno m. partijos veikėjams bandyta išskelti baudžiamąją bylą, tačiau nesėkmingai. Grigalavičius atsipirko pašalinimu iš pareigų. Справка о выводе тов. Григалавичуса И. из состав бюро ЦК КП (б) Литвы

giniame ir politiniame kontekste Paleckis kalbėjo apie *lietuviškumo* reikšmę kuriant tarybinę Lietuvą.

Lapkričio mėn. LKP plenumas svarstė VKP (b) CK nutarimą „Apie Lietuvos KP (b) CK darbą“, kuris buvo priimtas 1946 m. spalio 5 d.²⁹ Nutarime LKP vadovybė kritikuota už tai, kad nepakankamai aktyviai kovojanti su „buržuaziniu nacionalizmu“. Taip pat nurodyta skatinti „savosios tarybinės inteligentijos sukūrimą“.

Plenumo šiais klausimais pasisakė ir Paleckis, tiesa, labai savotiškai³⁰. Jo manymu, yra kelios pagrindinės LKP nesėkmių priežastys, dėl kurių susilaukta „teisingos“ VKP (b) CK kritikos. „Blogai žinome marksizmo-leninizmo teoriją, – aiškino Paleckis, – LKP ir jos CK, remdamasis marksistine-leninine analize, nesugebėjo įvertinti Tarybų Lietuvos specifikos.“ Ta proga plenumo dalyviams Paleckis priminė Lenino direktyvą Kaukazo komunistams (1921 m.). Joje „Kaukazo komunistai“ įspėjami „nekopijuoti RSFSR taktikos, atsižvelgti į konkrečias sąlygas“, rodyti „daugiau atsargumo, minkštumo, nuolaidų smulkiai buržuazijai, inteligentijai ir valstietijai...“ Tai „labiau atsargus, labiau sisteminis perėjimas į socializmą...“

[1946 06] // LYA. F. 1771, ap. 9, b. 247, l. 25–26; Grigalavičius J. Kai Lietuvoje šeimininkavo stalinistai. Vilnius, 1991, p. 21–78.

²⁹ ВКП (б) ЦК. Оргбюро заседание, 1946 10 05 // Российский Государственный Архив Социальной и Политической Истории (toliau – РГАСПИ). F. 17, ap. 116, b. 277, l. 14. Biure klausimą apie LKP (b) CK darbą pristatė inspektorius Žavoronkovas. Jis aiškino, kad LKP aparatas neapvalytas nuo buržuazinių nacionalistų, į vadovaujamus postus neiškeliama darbininkai ir valstiečiai. Posėdyje dalyvavo M. Suslovas ir A. Sniečkus.

³⁰ LKP CK plenumo stenograma, 1946 11 22–24. J. Paleckio kalba // LYA. F. 1771, ap. 9, b. 17, l. 338–343.

Toliau Paleckis aptarė pagrindinius Lietuvos „specifikos“ bruožus: tai ir agrarinis šalies pobūdis, menka darbo klasė, „buržuazinio valstybingumo“ tradicija, santykinis modernios lietuvių kultūros jaunumas, socialinė lietuvių inteligentijos kilmė (dauguma kilę iš buožių), sunkus nacių okupacijos palikimas, jos metu vykdyta antitarybinė propaganda, neigiamas Katalikų Bažnyčios vaidmuo ir, galiausiai, patyrusių, tarybų valdžiai atsidavusių kadro nebuvimas. Visi šie veiksniai, kalbėtojo manymu, sukelia įvairias „komplikasijas“: buržuazinį nacionalizmą, klasių kovos paąstrėjimą, reakcines inteligentijos nuotakas ir t. t. Lietuvos komunistai susiduria su problemomis, kurių nėra kitose respublikose, pažymėjo Paleckis, kur socializmą kurti pradėta gerokai anksčiau. Šią savo kalbos dalį jis reziumavo tokia mintimi: *„Mūsų kelias į socializmą, be abejonės, turės savo ypatumų. Kai kuriuos etapus mes kartosime, o per kai kuriuos galbūt peršoksime.“*

Kartu Paleckis pabrėžė, kad VKP (b) CK ir sąjunginė vyriausybė į Lietuvos savitumus atsižvelgdavo. Paleckio manymu, „<...> jautriai Stalinas išsprendė Vilniaus, kaip tarybų Lietuvos sostinės, klausimą, lietuviško uosto Klaipėdos klausimą, taip pat klausimuose, turinčiuose ryšių su Lenkija“. Kitas tokios politikos pavyzdys – „istorija apie mūsų lietuvių nacionalinį himną“. Pradžioje, anot Paleckio, galimybė, kad V. Kudirkos „Tautiška giesmė“ taps LTSR himnu, buvo maža. Tačiau kai apie šią idėją išgirdo VKP (b) CK ir pats Stalinas, klausimas buvo išspręstas teigiamai³¹.

Apskritai, Sovietų Sąjungos vadovybės sprendimas Lietuvos Respublikos himną

³¹ „Karo metų užrašuose“, išleistuose 1985, apie Stalino „indėlį“ neužsimenama. *Paleckis J. Pergalės saliuotas*. Vilnius, 1985, p. 105, 109.

paskelbti Tarybų Lietuvos himnu turėjo kelias priežastis. Taip siekta pakelti tarybų valdžios prestižą, populiarumą tarp lietuvių, pirmiausia senosios inteligentijos. Antra vertus, būta ir kito politinio tikslo. Maskvos vadovų požiūriu vadinamojo *tarybinio lietuviško valstybingumo* skatinimas turėjo padėti iš tarptautinės politinės dienotvarkės pašalinti Lietuvos Respublikos aneksijos klausimą. Lietuviškoje istoriografijoje teigiama, kad Sovietų Sąjungos politikoje (nuo maždaug 1943 m. vidurio) matomi aiškūs bandymai į tarptautinę politiką „kelti“ Lietuvos Tarybų Respubliką, tuo pat metu visokiais būdais „išstumiant iš tarptautinės arenos Lietuvos Respubliką“³². Maždaug tuo pat metu LSSR vadovybės politikoje ėmė aktyviau reikštis „nacionaliniai aspektai“: per Maskvos radiją lietuviškose programose pradėtas transliuoti tarpukario Lietuvos himnas, kuris buvo uždraustas 1940 m.³³ Imtasi priemonių išlaisvinti iš įkalinimo vietų kai kuriuos Lietuvos Respublikos politikus, visuomenės veikėjus ir juos panaudoti propagandinėje kampanijoje prieš vokiečius ir LSSR reklamuoti JAV lietuvių diasporoje³⁴, rūpintasi lietuvių kalbos

³² *Лауринавичюс Ч.* Вводная статья, СССР и Литва в годы второй мировой войны (Сборник документов, ed. А. Каспаравичюс, Ч. Лауринавичюс, Н. Лебедева). Vilnius, 2012, t. 2, p. 42–43.

³³ LKP vadovybė taip motyvavo „senojo himno reikalingumą“: „Šiame etape, politinio tikslingumo sumetimais, panaudoti lietuvių nacionalinio himno „Lietuva, tėvyne mūsų“ populiarumą ir paversti jį tarybų valdžios sustiprinimo instrumentu...“ Kartu tame pačiame dokumente pažymima: „LSSR himno sukūrimą atidėti.“ Проект постановления к вопросу о гимне. Постановление ЦК КП (б) Литвы, 1944 06 21 // LYA. F. 1771, ap. 7, b. 267, l. 41.

³⁴ LKP (b) CK organas *Tiesa* 1944 m. balandžio mėn., Nr. 14 išspausdino Lietuvos tautininkų sąjungos pirmininko Domo Cesevičiaus kreipimąsi „Žodis lietuviams“. Atsišaukime raginama greičiau atkurti „laisvą Tarybų Lietuvą, ją kelti, gaivinti ir puošti, kad visiems lietuviams joje būtų gera, laisva ir miela gyventi“.

diegimu administraciniame-biurokratiniame aparate³⁵. Sovietų Sąjungos vadovybė 1944 m. pradžioje ėmėsi reorganizuoti sąjunginius gynybos ir užsienio reikalų liaudies komisariatų į sąjunginio – respublikinio pavaldumo, taip pat galvota apie respublikų diplomatinių tarnybų atkūrimą, o 1944 m. rudenį sovietinė Lietuva kartu su Ukraina ir Baltarusija pasiūlytos į JTO³⁶. Tiesa, Maskvos politika skatinti „Tarybų Lietuvos valstybingumą“ ir jo raišką nebuvo ilgalaikė ir truko maždaug iki 1945 m. pradžios.

Tarybų valdžios įtvirtinimui, Paleckio supratimu, svarbus buvo ir kadru klausimas. Paleckis parėmė VKP (b) kursą, jog būtina skubiau ruošti naują tarybinę inteligentiją, taip pat „apsivalyti“ nuo „nepatikimų“, į vadovaujamus postus kelti kilusius iš darbininkų bei valstiečių. Tačiau kartu aktyviai pasisakė už „buržuazinių specialistų panaudojimą“, nes jie, anot Paleckio, suvaidino svarbų vaidmenį „atstatant tarybų Lietuvą“. „Be jų, – tęsė jis, – neturėtume tų pasiekimų, kuriuos turime.“ Su jais reikia elgtis atsargiai ir atsakingai. Kritikavo Paleckis ir atskirus kadru politikos, o faktiškai lietuvių inteligentų persekiojimo atvejus (pvz., prof. Sezemano). Paleckio teigimu, dažnai „seni kadrai“ vertinami pernelyg „biurokратиškai“, o neįvertinamos jų dalykinės savybės, sugebėjimai, todėl padidėjo „kadru tekamumas“. Apskritai, Paleckio įsitikinimu: „Kalbos žinojimas,

³⁵ 1944 m. balandį LTSR Liaudies komisarų taryba nutarė „[i]pareigoti išmokyti lietuvių kalbą darbuotojus, dirbančius Lietuvos TSR tarybinėse, ūkinėse ir kitose įstaigose, ir jos nemokančius arba mokančius silpnai. <...> Įpareigoti Švietimo komisarą organizuoti kursus, aprūpinti juos programomis ir dėstytojais. <...> Į kursus darbuotojus išleisti du kartus per savaitę, vakarais“. LTSR Liaudies komisarų tarybos nutarimas Nr. 49, 1944 04 28 // LYA. F. 1771, ap. 7, b. 28, l. 17.

³⁶ Лауринавичюс, „Вводная статья“, p. 43.

vietos sąlygų pažinimas, galimybė bendrauti ir vykdyti visuomenines pareigas tarp vietos gyventojų – tai savybės, kurios svarbios dirbant Lietuvoje.“³⁷ Jis kritiškai atsiliepė ir apie atvykėlius iš kitų sovietinių respublikų. Anot jo, atvykėliai paprastai nežino Lietuvos sąlygų, jos praeities ir todėl linkę visais nepasitikėti. Tokie darbuotojai linkę „apsidrausti“, tačiau tai kenkia tarybų valdžiai. Baigdamas Paleckis teigė, kad vykstantis „apsivalymas“ nuo nepatikimų kadru kartu reiškia jų „nuliutuvėjimą“, o dėl to mažėja atsakingų darbuotojų lietuvių. Tokių dalykų, Paleckio manymu, pasitaiko Klaipėdoje, Kaune. Todėl būtina skatinti vietinių, nacionalinių kadru „išskėlimą“³⁸.

Paleckio pasisakymas plenumo buvo aštriai sukritikuotas A. Sniečkaus. Anot Lietuvos komunistų vadovo, terminas „nuliutuvėjimas“ neteisingas, taip šmeižiama partija. Kadrus reikia formuoti iš samdinių ir darbininkų, o ištikimą sovietinį aparatą galima sukurti tik kovojant, taip, Sniečkaus įsitikinimu, „apsivaloma“. „Klysta Paleckis, – tęsė Sniečkus, – ir tuomet, kai kalba apie perauklėjimą. Tų, kurie buvo buržuazinės valdžios atrama, perauklėti negalima.“³⁹ Galiausiai, LKP vadovas ap-

³⁷ LKP CK plenumo stenograma, 1946 11 22–24, J. Paleckio kalba // LYA. F. 1771, ap. 9, b. 17, l. 339.

³⁸ Rūpintis nacionaliniais kadrais ir skatinti lietuvių kalbos viešajame gyvenime vartojimą J. Paleckis ragino ir iki lapkričio plenumo. Anot jo, vietos gyventojams lietuviams būtina sudaryti sąlygas į tarybinius bei partinius organus kreiptis gimtąja kalba. Ten, kur lietuvių sudaro daugumą, susirinkimai, paskaitos turi vykti lietuviškai. Paleckio įsitikinimu, Vilnių ir Klaipėdą reikėtų paversti „stambiais lietuvių darbo klasės miestais“. J. Paleckio raštas VKP (b) CK, 1946 10 17 // ПГАСПИ. F. 17, ap. 125, b. 405, l. 80–81. (Saugomas LYA, f. K-8, ap. 3, mikrofilmas.)

³⁹ Tokios pat kaip Sniečkus pozicijos laikėsi ir stebėtojai iš Maskvos. Iš Maskvos atvykusių partinių instruktorių manymu, Paleckis klaidingai supranta „nacionalinių kadru“ klausimą, nes kalbėjo apie kadru

kaltino Paleckį, kad jis nedirba jokio praktinio darbo ir pareikalavo, kad šis savo klaidas pripažintų. Baigiantis plenumui, Paleckis klaidas pripažino, o plenumas į jo pasisakymą atkreipė dėmesį⁴⁰.

Tačiau, atrodo, kad Paleckis, neketindamas taip paprastai nusileisti, o gal ir siekdamas apsidrausti, 1947 m. sausį parašė laišką A. Ždanovui. Jame rašė, jog dažnai „neatsižvelgiama į mūsų specifiką“, o kai kas „nesupranta mūsų sąlygų“, į aštresnius klausimus vengiama atsakyti, ignoruojamos teisėsaugos problemos⁴¹. Visa tai trukdo tarybų valdžiai įsitvirtinti Lietuvoje. Atpasakodamas savo kalbos plenumo svarbiausias vietas pažymėjo, kad daugiausia dėmesio skyrė nacionalinių kadro klausimui. „Mums reikia, – rašė Paleckis Ždanovui, – kovoje su nacionalistais“ panaudoti buržuazinius specialistus, juos patraukti į savo pusę, perauklėti. Kartu pripažino, kad kalboje buvo „nevykusių formuluočių“, o LKP vadovybės reakcija į pranešimą – priešiška. Klaidas plenumo jis pripažino. Laiško pabaigoje Paleckis teigė, jog respublikos vadovybėje nėra vienybės svarbiausiais klausimais ir prašė organizuoti jiems (Paleckiui bei Sniečkui, Gedvilui) priėmimą ir minėtus klausimus aptarti. Deja, ką atsakė Ždanovas ir ar įvyko jo susitikimas su Lietuvos vadovais, neaišku.

Beje, Paleckio veikloje galima aptikti ir daugiau epizodų, kai jis ieškodavo

„nulietuvėjimą“, kad rusai ir kiti atvykėliai „išstumia“ lietuvius iš partijos aparato, tarybinių vadovujančių organų. Sniečkaus pasisakymas pavadintas teisingu. VKP (b) CK Propagandos ir agitacijos valdybos instruktorių Kozlovo ir P. Kovanovo raštas VKP (b) CK sekretoriui N. S. Patoličevui, 1946 12 11 // ПГАСПИ. F. 17, ap. 125, b. 405, l. 123–124. (Saugomas LYA, f. K-8, ap. 3, mikrofilmas.)

⁴⁰ LKP CK plenumo stenograma, 1946 11 22–24. J. Paleckio kalba // LYA. F. 1771, ap. 9, b. 17, l. 479.

⁴¹ VKP (b) CK Orgbiuro techsekretoriatas, J. Paleckio laiškas Andrejui Aleksandrovičiui [Ždanovui], 1947 01 17 // ПГАСПИ. F. 17, ap. 121, b. 588, l. 1–3.

Maskvoje aukštų partijos vadovų „patarimo“. 1947 m. gruodį Paleckis vėl kreipėsi į Ždanovą, klausdamas patarimo, „kaip jam pasielgti“. Mat, JAV lietuvių „pažangiečių“ leidžiamas laikraštis *Laisvė* ėmė publikuoti ištraukas iš tarpukariu Paleckio parašytos knygos *Paskutinis caras*. Ždanovui Paleckis prisipažino, jog rašė knygą „nežinodamas marksizmo pagrindų“, todėl prieš spausdinant ją reikėtų gerokai pataisyti, o dėl publikavimo su juo tartasi nebuvo⁴². Klausimas, ką daryti, išsisprendė tik kitų metų pavasarį. Patikrinus buvo pripažinta, kad Paleckio knyga „žalinga ir politiškai neteisinga“. Todėl Paleckiui „rekomenduota“ knygą tame pat laikraštyje „sukritikuoti“. Taip pat nurodyta „imtis priemonių“, kad ji būtų išimta iš LTSR bibliotekų⁴³. Dar kartą Maskvos pareigūnų „pagalbos“ Paleckis prašė 1950 m. Šį kartą „išaiškinti“, ar galima publikuoti eilėraščių „Mūsų Stalinas“, kurį parašė 1949 m. Stalino septyniasdešimtmečio proga. (Nedidelė eilėraščio ištrauka buvo skelbta *Tiesoje*.) Matyt, autorius tikėjosi savo kūrinį išspausdinti ir sąjunginėje spaudoje. Šį kartą prašyta Stalino sekretoriaus Aleksandro Poskrebyševio „patarimo“⁴⁴. Atlikus „ekspertizę“ (kūrinys buvo persiųstas Suslovui, eilėraščio meninius ir politinius teigiamybes bei trūkumus įvertino du ekspertai) rekomenduota eilėraščio nepublikuoti. Galima manyti, kad tokie kreipimaisi nebuvo tik lojalumo ar pagarbos „vyresniesiems partijos draugams“ demonstravimas. Visai tikėtina, kad taip siekta aukštesnių Maskvos pareigūnų „globos“.

⁴² J. Paleckio laiškas A. Ždanovui, 1947 12 17 // ПГАСПИ. F. 17, ap. 125, b. 608, l. 1.

⁴³ L. Iljičevio laiškas M. Suslovui, 1948 05 25 // ПГАСПИ. F. 17, ap. 125, b. 608, l. 6–7.

⁴⁴ J. Paleckio laiškas A. Poskrebyševui, 1950 06 23 // ПГАСПИ. F. 17, ap. 132, b. 409, l. 130–135 (LYA, f. K-8, ap. 3, mikrofilmas).

Lietuvių tautos istorijos interpretacija

Paleckio lietuvių tautos istorijos sampratos kontūrus galima aptikti kalboje, pasakytoje pirmajame Lietuvos inteligentų suvažiavime 1945 m. liepą⁴⁵. Faktiškai tai buvo lietuvių inteligentų suvažiavimas Vilniuje⁴⁶. Jame dalyvavo „senosios“ lietuvių inteligentijos atstovai – žinomi rašytojai, dailininkai, aktoriai, mokslininkai, taip pat iš įvairių Lietuvos vietų suvažiavę mokytojai, mokyklų direktoriai, agronomai, matininkai ir t. t.

Iš viso suvažiavime dalyvavo daugiau nei 500 delegatų ir 250 asmenų svečių teisėmis. Anot VKP (b) CK Lietuvos biuro vadovo M. Suslovo, suvažiavimu siekta „sustiprinti įtaką inteligentijos tarpe“. Tačiau, matyt, ne tik tai. Lietuvos vadovybė, organizuodama suvažiavimą, pirmiausia siekė įtraukti senąją, tarpukario inteligentiją į sovietinės Lietuvos „statybą“, pademonstruoti, kad inteligentija remianti tarybų valdžią, taip pat pakelti valdžios prestižą ir autoritetą⁴⁷. Todėl neatsitiktinai pranešimus skaitė žymūs tarpukario Lietuvos kultūros ir mokslo veikėjai. (Suvažiavime

⁴⁵ Tiesa, 1945, liepos 18, Nr. 166. Kalbos tekstas spausdintas sutrumpintas. Deja, visos kalbos teksto rasti nepavyko. J. Paleckio raštų dvitomyje kalba spausdinama dar labiau sutrumpinta. *Paleckis J.* Ieškojome kelių tikrų. Publicistika 1919–1945 m. Vilnius, 1987, p. 433–449.

⁴⁶ Tikslī suvažiavimo dalyvių nacionalinė sudėtis nėra žinoma. Iš kelių dešimčių kalbėjusių suvažiavime, išskyrus žydų rašytoją J. Josadę, visi buvo lietuviai. (Suvažiavimo delegatams pranešimą taip pat padarė „atvykėlis“ iš Maskvos – VKP (b) CK propagandos ir agitacijos skyriaus vedėjo pavaduotojas Jovčiukas.)

⁴⁷ VKP (b) CK biuro Lietuvai vadovas Suslovas laiške (1945 05 22) VKP (b) CK sekretoriui G. Malenkoviui rašė, kad suvažiavimui skiriamas ypatingas dėmesys. Žr. ПГАСПИ. F. 597, ap. 1, b. 16, l. 45. (LYA, f. K8, ap. 3, mikrofilmas.) Suslovo ataskaita J. Stalinui (1945 07 20) // ПГАСПИ. F. 597, ap. 1, b. 2, l. 115.

kalbėjo prof. J. Kairiūkštis, akademikas J. Matulis, prof. K. Bieliukas, B. Dauguvietis, akademikas P. Mažylis, prof. J. Dągys, K. Račkauskas-Vairas, M. Mironaitė, J. Kupčinskas, J. Būtėnas, prof. V. Ruokis, B. Sruoga, I. Simonaitytė, prof. P. Slavėnas, P. Cvirka, K. Korsakas ir kiti.⁴⁸) Tiesa, kalbėta ne tik apie socialistinės sistemos pranašumus. Kai kurie suvažiavimo delegatai kėlė valdžiai reikalavimus ir formuluavo paramos jai sąlygas. Pagrindinis reikalavimas – valdžia turinti atsižvelgti į lietuvių tautos kultūrinius lūkesčius, sudaryti sąlygas nacionalinės kultūros plėtotei⁴⁹.

Paleckio istorijos samprata buvo grindžiama ne tik klasių kovos idėja arba kova už „liaudies išvadavimą iš socialinės priespaudos“, bet ir kova už *lietuvių tautos išsivadavimą iš nacionalinės priespaudos*. Šie du lietuvių vadavimosi etapai buvo glaudžiai tarpusavyje susiję. Taigi, tokioje istorijos koncepcijoje „tautinis atgimimas“ buvo svarbus tautos istorijos laikotarpis. Suprantama, socialinį ir nacionalinį tautos vadavimąsi organiškai „vainikavo“ sovietinės Lietuvos sukūrimas⁵⁰.

⁴⁸ Suvažiavimo dalyvių kalbos, paprastai sutrumpintos, buvo skelbiamos partijos oficioze *Tiesa* ir LSSR AT Prezidiumo laikraštyje *Tarybų Lietuva*. Nesutrumpinti kalbų tekstai saugomi Vilniaus apskrities archyve. F. 761, ap. 9, b. 35.

⁴⁹ Nacionaliniai momentai ypač ryškūs buvo Mato Mickio ir Jono Dągio kalbose. Abu kalbėtojai kritiškai atsiliėpė ir apie kai kuriuos sovietinės valdžios politikos dalykus. Jų kalbos publikuotos nebuvo. Suvažiavimo pabaigoje, diskutuojant dėl kreipimosi į inteligentiją teksto, Juozas Matulis pasiūlė į jį įrašyti nuostatą dėl „Vilniaus sulietuvinimo“. Anot akademiko, Lenkijos piliečiams išvykstant, Vilnius lieka „apytuštis“. Todėl reikia siekti sulietuvinti Vilnių. Po tokio Matulio pasiūlymo salėje kilo „ilgi plojimai“. Tiesa, ir šis epizodas į oficialiąją spaudą nepateko.

⁵⁰ Paleckio įsitikinimu, svarbų vaidmenį lietuvių tautos vystymesi suvaidino Sovietų Sąjunga (Rusija), suteikdama lietuvių tautai (jos kultūrai) esmines, egzistencines saugumo garantijas.

Anot Paleckio, tautinio išsivadavimo kova sutapo su „lietuvių valstiečių kova prieš išnaudotoją dvarininką“. Tos kovos rezultatas – atsirado nauja inteligentija, kuri dirbo „pažangų lietuvių tautinės sąmonės žadinimo darbą“. Šio sąjūdžio pionieriai buvo pažangioji inteligentijos dalis: Vincas Kudirka ir V. Mickevičius-Kapsukas. Jie, Paleckio teigimu, nesitenkino „tautinio romantizmo siekimais“, bet pradėjo „kovą dėl realių lietuvių liaudies reikalų“ – „išsivadavimo iš carizmo, dvarininkų jungo, dėl teisių ir žemės“. Todėl būtent Kudirka ir Mickevičius-Kapsukas Lietuvos istorijoje ir kultūroje suvaidino ypatingą vaidmenį. Abu jie nebuvo atitrūkę „nuo lietuvių liaudies poreikių“ ir už juos aktyviai kovojo.

Paleckio manymu, „buržuazinės Lietuvos kūrėjai“ nuo tos pažangios srovės nusigręžė ir tarpukario Lietuvą kūrė dvarininkai, bankininkai, t. y. ponai⁵¹. Anot pranešėjo, tokia Lietuva nebuvo Basanavičiaus, Kudirkos, Maironio idėjų – „išsvajotos Lietuvos“ – tęsėja. Norėdamas patvirtinti šią tezę, Paleckis pacitavo ištrauką iš Maironio eilėraščio: „Lietuva didvyrių žemė / Mūsų giedama seniai; Bet iš tos didybės semia / Savo naudą tik velniai.“⁵²

Paleckio kalba baigėsi pasakojimu apie tai, kaip „nauja valdžia užtikrina lietuvių tautos kultūros ir gerovės kilimą“, taip

⁵¹ Panašią mintį galima rasti „Lietuvos Laisva Darbo Respublika“ programoje. Čia teigiama, kad „Lietuva buvo kuriama liaudies demokratijos dėsniais“, tuos dėsnius patvirtino Steigiamasis Seimas, tačiau „tuos dėsnius sulaužius Lietuva tapo ponų respublika, sekdamas blogiausiais žlugusios Lenkijos pavyzdžiais“. *Paleckis J. Ieškojome kelių tikrų...*, p. 134–136.

⁵² Maironio eilėraštyje „Lietuva didvyrių žemė“ buvo ir toks ketureilis: „Mums platybių reikalauja / Bočių sienos, jų vardai / Bet viduj šeimininkauja / Lenkai, žydai ir gudai.“ Tokios eilutės akivaizdžiai neatitiko sovietmečiu deklaruojamos tautų draugystės idėjos ir Maironio raštuose nebuvo skelbiamos.

pat plačiai aprašomas naujajai, sovietinei lietuvių kultūrai būdingas „dinamizmas“: aktyviai „iškeliami“ talentai iš liaudies masių, organizuojama dainų šventė, minimos didžiųjų lietuvių rašytojų sukaktuvės, ruošiamasi paminėti pirmosios lietuviškos knygos 400-ųjų metinių jubiliejų ir pan.

Paleckio formuluojamos *organistinės* lietuvių istorijos sampratos ypatybės geriau išryškėja, palyginus su kito sovietinės Lietuvos vadovo, LKP pirmojo sekretoriaus A. Sniečkaus interpretacijomis. Beje, Sniečkaus kalboje, pasakytoje suvažiavime, istorinių intarpų, būdingų Paleckio kalbai, nebuvo. Dominavo istorijos interpretacija, grindžiama klasių kovos, proletarinio internacionalizmo principais. Daugiausia kalbėta apie tarybinei lietuvių inteligentijai kylančius uždavinius⁵³. Panaši istorijos koncepcija dėstoma ir kituose Sniečkaus kūrinuose. Brošiūroje *Lietuvių tautos kovos kelias dėl savo laisvės ir nepriklausomybės* tautos istorija pradeda iš esmės nuo spalio socialistinės revoliucijos⁵⁴. Anot Sniečkaus, būtent socialistinė revoliucija Rusijoje sudarė prielaidas „tautos suverenumo principui“ įgyvendinti, o prie valstybės vairo stoji „tikra tauta – darbininkai bei valstiečiai“. Lietuvių „tautinio atgimimo laikotarpį“ Sniečkus visiškai ignoravo. Iš esmės panašiai A. Sniečkus rašė ir kituose to laikotarpio darbuose⁵⁵.

Tiesa, būtina pažymėti, kad, nepaisant skirtumų, Paleckio ir Sniečkaus lietuvių

⁵³ Tarybų Lietuvos inteligentijos uždaviniai. Vilnius, 1947, p. 45–69; taip pat *Sniečkus A.* Su Lenino vėliava. Vilnius, 1977, p. 97–116.

⁵⁴ *Sniečkus A.* Lietuvių tautos kovos kelias dėl savo laisvės ir nepriklausomybės, 1946 // LYA. F. 77, ap. 28, b. 10284, l. 221–225.

⁵⁵ Žr. *Sniečkus A.* Lietuvių tauta kovoje už laimingą ateitį. 1947, p. 3–12.

tautos ir liaudies istorijos sampratos turėjo reikšmingų panašumų. Abu pabrėždavo pozityvų, civilizacinį Rusijos, rusų tautos poveikį lietuvių istorijai. Tas poveikis, vėlgį abiejų supratimu, reiškėsi įvairiai: padedami Rusijos / Sovietų Sąjungos lietuviai išsaugojo savo etnokultūrinį atskirumą, taigi tautinę tapatybę – SSRS apsaugojo lietuvius nuo nacių. Antra, tik Sovietų Sąjungos padedama, Lietuvos SSR sugebėjo išspręsti aktualų teritorinio integralumo klausimą: „Lietuvos žemės buvo sujungtos – Vilnius ir Klaipėda įėjo į mūsų respublikos sudėtį.“⁵⁶ Taigi, „lietuvių tautinio atgimimo“ reikšmės suvokimas skyrė abiejų požiūrius į lietuvių tautos istoriją, o Rusijos / SSRS teigiamos civilizacinės misijos lietuvių atžvilgiu aiškinimas darė panašius.

Antra vertus, taip pat reiktų pažymėti, kad anaipatol ne visuose Paleckio kūrinuose nacionalinio atgimimo laikotarpio reikšmė buvo išryškinama vienodai. Penktojo dešimtmečio pabaigoje skelbtose knygelėse (pvz., *Tarybų Lietuvos kelias*) apie nacionalinį judėjimą tik užsimenama (skaitytojui primenami tik to judėjimo simboliai – *Aušra* ir *Varpas*). Ir labiau pabrėžiama rusų tautos pozityvi įtaka lietuvių tautai. Lietuvių nacionalinis išsivadujamasis judėjimas glaudžiai siejamas su rusų tautos kova prieš carizmą⁵⁷.

⁵⁶ *Sniečkus A.* Lietuvių tauta kovoje už laimingą ateitį..., p. 7; *Paleckis J.* Ką davė tarybų valdžia Lietuvos darbo žmonėms. Kalba į Šiaulių miesto Rytų rinkiminės apygardos rinkėjus. Vilnius, 1947, p. 17–19.

⁵⁷ *Paleckis J.* Tarybų Lietuvos kelias. Vilnius, 1947, p. 6; taip pat žr. *Paleckis J.* Ką davė tarybų valdžia Lietuvos darbo žmonėms..., p. 47–48. Joje taip pat teigiama, kad „Tarybų valdžia kuria tą Lietuvą, už kurią kovojo geriausi ir pažangiausi Lietuvių tautos žmonės“. Tokie yra ne tik revoliucinių kovų dalyviai, bet ir „tautinio atgimimo laikotarpio veikėjai su Basanavičiumi ir Kudirka priešakyje“.

Šiuo požiūriu reprezentatyvi Paleckio knygutė pavadinimu *Tarybų Lietuva*, išleista 1949 m. Maskvoje rusų kalba⁵⁸. Kodėl Paleckis nusprendė publikuoti savo knygą ne Lietuvoje, nėra visiškai aišku. Lietuviškoje istoriografijoje teigiama, kad jau brošiūra „Tarybų Lietuvos kelias“ susilaukė aštrios Sniečkaus ir kitų partijos veikėjų kritikos, o jos autoriui buvo trukdoma leisti savo darbus lietuviškai⁵⁹. Taigi, gali būti, kad Paleckis pabandė apeiti kliūtis ir išnaudoti savo ryšius Maskvoje, kurių ne tik kaip publicistas, bet ir kaip LSSR AT pirmininkas neabejotinai turėjo. Galimybės spausdinti savo kūrybą padidino ir tai, kad 1949 m. sausį Paleckis buvo apdovanotas Lenino ordinu. (Beje, knygutė susilaukė palankių atsiliepimų sąjunginėje spaudoje – pirmoji recenzija buvo išspausdinta *Izvestijose*⁶⁰.)

Ir šiame darbe, aiškindamas lietuvių tautos istoriją, autorius nepamiršo lietuvių nacionalinio judėjimo. Tiesa, kiek kitaip nei jau minėtoje kalboje inteligentų suvažiavime 1945 m. Knygelėje pabrėžiama ne tik teigiama Rusijos, rusų kultūros įtaka, bet ir neigiamas Lenkijos ir lenkų poveikis. Autoriaus manymu, dėl kovų su kryžiuočiais nusilpę lietuviai pateko į Lenkijos karalių ir šlėktos įtaką. Lenkija primestusi katalikybę, o vėliau ir uniją. Lietuvių valstiečių padėtis ypač pablogėjo sudarius Liublino uniją, o lietuvių ponai „atsisakė savo tautos kalbos ir papročių“⁶¹. „Lietuvių kalba“ vis labiau virto valstiečių kalba,

⁵⁸ Knyga spaudai pasirašyta 1949 m. rugsėjo 23 d. Redaktorius A. Tararuchinas, leidykla „Gosudarstvennoe izdatelstvo političeskoj literatury“.

⁵⁹ *Tininis V.* Sniečkus. 33 metai valdžioje. Vilnius, 2000, p. 95.

⁶⁰ 1949 m., Nr. 306. Buvo išspausdinta A. Golubevo recenzija.

⁶¹ *Sovetskaja Litva...*, p. 13–14.

o ponai, inteligentija perėmė lenkų kalbą ir papročius. Tokioje istorinėje koncepcijoje Lietuvos prijungimas prie Rusijos imperijos buvo vertinamas teigiamai. Mat, aiškino Paleckis, nepaisant atsilikimo, Rusija buvusi pažangesnė nei ponų Lenkija⁶². Apskritai, Paleckio manymu, lietuvių patekimas Rusijos civilizacinėn įtakon pozityviai veikė tautos raidą. Ir tai buvo svarbi knygelės idėja.

Ta įtaka reikėsi, Paleckio supratimu, labai įvairiai. Viena vertus, saugojo nuo agresyvių interventų vokiečių. Antra, pažangi rusų visuomeninė mintis (Radiščevas, dekabristai, Gercenas, Belinskis, Černyševskis, Dobroliubovas) veikė lietuviškąją inteligentiją, kuri išsilavinimą buvo įgijusi Maskvoje ir Peterburge⁶³. „Progressyvus publicistas“ Vincas Kudirka mokėsi iš Saltykovo-Ščedrino. (Satyra Kudirka kovojo su carizmu.) O „žymiausias lietuvių poetas Maironis“ buvo įkvėptas Puškino. Antra vertus, tapę Rusijos imperijos dalimi, lietuviai įgijo rimtą sąjungininką kovoje su carizmu – rusų tautą. Paleckis skaitytojui primena 1861–1863 m. „valstiečių judėjimus“ bei 1863 m. „prasidėjusį lenkų sukilimą“, kai buvo kovojama „dėl savo šalies nacionalinės nepriklausomybės“. Nacionalinis išsivaduojamasis judėjimas apėmė ir Baltarusiją. Galiausiai, valstiečių sukilimas Lietuvoje ir Baltarusijoje, lenkų nacionalinis išsivaduojamasis judėjimas susiliejo su bendra revoliucine kova Rusijoje⁶⁴.

⁶² Tai nebuvo originalios Paleckio mintys, jis tik perpasakojo dominuojančius sovietinėje istoriografijoje vertinimus. Neigiamam požiūriui į tradicinę Lenkijos valstybę bei tarpukario „ponų Lenkiją“ įtakos turėjo Lenino teiginiai, kuriais Paleckis tiesiogiai rėmėsi. „Ponų“ Lenkija Sovietų Sąjungoje buvo vertinama kaip placdarmas Vakarams skverbtis į SSRS.

⁶³ Sovietskaja Litva..., p. 16.

⁶⁴ Ten pat, p. 18.

Paleckio tvirtinimu, svarbų vaidmenį „nacionaliniame išsivadavimo“ judėjime vaidino „pirmasis politinis lietuvių laikraštis“ *Aušra*, kurį redagavo J. Basanavičius. Tačiau laikraštyje išryškėjo skilimas: susiformavo dvi politinės srovės – pažangieji ir reaccionieriai (klerikalai). Dėl to laikraščio leidimas nutrūko. Tačiau greitai pradėtas leisti Vinco Kudirkos redaguojamas „demokratinės pakraipos“ *Varpas*. Prie demokratinės kultūros plėtojimo prisidėjo rašytojai Žemaitė, Biliūnas. Taigi, daro išvadą Paleckis, remiami „rusų tautos progresyvių jėgų“ lietuviai sugebėjo, nepaisant carinės politikos, išlikti kaip tauta. (Tuo tarpu lietuviai Mažajoje Lietuvoje palaiapsniui ėmė netekti „nacionalinio sąmoningumo“.) Ir, galiausiai, anot Paleckio, „lietuvių tautos, kuri pateko į Rusijos imperijos sudėtį, dalis ne tik išsaugojo savo nacionalinį charakterį, tačiau ir virto tuo branduoliu, iš kurio XIX a. lietuvių tauta išsivystė į naciją“.

Aiškindamas lietuvių tautos istoriją, Paleckis rėmėsi to laiko sovietinei istoriografijai būdingomis nuostatomis (Rusijos ir rusų tautos pažangios įtakos gretimų tautų raidai akcentavimas). Todėl ir lietuvių nacionalinį judėjimą vaizdavo kaip rusų demokratinės minties paveiktą, kaip bendros (kartu su rusų ir kitomis slavų tautomis) kovos prieš carizmą sudedamąją dalį. Antra vertus, tokia koncepcija leido Paleckiui kalbėti ir apie Basanavičių ir Kudirką, kaip *lietuvių demokratų*, siekiančius išvaduoti tautą iš nacionalinių bei socialinių gniaužtų ir nukrypti nuo siauro ortodoksinio, klasinio nacionalinio judėjimo vertinimo.

Ir visgi Lietuvos partinės vadovybės reakcija į Paleckio knygutės pasirodymą ir joje dėstomą lietuvių tautos raidą buvo

neigiama, netgi priešiška. Galima daryti dvi prielaidas, kodėl taip atsitiko.

Pirmoji – labiau idėjinė. Paleckis nusižengė nerašytai taisyklei, būdingai partinei drausmei, – kai partija, jos aukščiausias organas priima nutarimą, sprendimą, jo privalu laikytis visiems partijos nariams, diskutuoti nevalia. O Paleckis demonstravo nepaklusnumą. Jo knyga nesiderino su LKP nustatyta politine linija, požiūriu į Lietuvos kultūrinį palikimą ir lietuvių tautos istoriją. „Teisingą partinę“ liniją LKP šeštajame suvažiavime 1949 m. vasarį suformulavo Sniečkus⁶⁵.

Suvažiavime Sniečkus negailėjo kritikos inteligentijai. Vienus inteligentus kritikavo už „buržuazinį nacionalizmą“ (prof. Igną Jonyną), kitus – rašytojus J. Šimkų, J. Baltušį – už tai, kad „nepakylama iki liaudies uždavinių sprendimo“. Taip pat ragino rašytojus „bolševikiškai išsiaiškinti“ lietuvių tautos kultūrinio palikimo klausimus: kas toje praeityje buvo pažangaus, kas reakcinga ir kursto „nacionalinę nesantaiką“⁶⁶. Vertinant praeitį, sekretoriaus įsitikinimu, daromos šiurkščios klaidos, pasiduodama „vieningos srovės įtakai“, kuri ignoruoja klasių kovos teoriją, jos atspindžius literatūroje⁶⁷. „Vieningos srovės“ kritika buvo svarbus Sniečkaus kalbos akcentas. Šiame kontekste kliuvo A. Venclovai, kuris niekaip nereaguoja į

partinę kritiką, tačiau idealizuoja Maironį ir neatskleidžia jo „reakcingos ideologijos“. Už įvairius iškraipymus, perlenkimus buvo kritikuoti ir kiti lietuvių rašytojai, inteligentai (Julius Butėnas už „buržuazinį nacionalizmą“). Beje, kritiškai Sniečkus atsiliepė ir apie J. Paleckio kūrybą (kad Žemaitę vaizdavo kaip kovotoją už „socialistinę Lietuvą“)⁶⁸.

Kalboje užsiminta ir apie XIX a. pabaigos „buržuazinį nacionalinį judėjimą“. Judėjimas, LKP vadovo įsitikinimu, dar nėra marksistiškai aptartas⁶⁹. Vis dar gyvas „buržuazinis aiškinimas“, esą nacionalinis judėjimas buvęs bendranacionalinis. Tokia traktuotė, Sniečkaus įsitikinimu, ignoruoja proletariato vadovojamą vaidmenį „lietuvių tautos išsivadavimo kovoje“. Galiausiai, „buržuazinis nacionalinis judėjimas“ išsigimė ir tapo reakcingas, nes atsirado pažangesnis judėjimas, kuriame dominavo proletariatas ir komunistų partija. Ši kritikos dalis akivaizdžiai buvo skirta Paleckiui.

Kad būta Paleckio ir Sniečkaus nesutarimų dėl požiūrių į lietuvių tautos istoriją ir nacionalinio veiksnio reikšmę, liudija įvairūs šaltiniai. Užrašuose – bloknotuose (jie datuojami 1948–1949 m.) Sniečkus rašė: „<...> pas Paleckį nėra apie kovą su buožėmis. Daugiau kalba apie *tautos vie-*

⁶⁵ A. Sniečkaus kalba suvažiavime spausdinta Tiesoje, 1949, vasario 18, Nr. 40. Taip pat žr. LKP (b) CK sekretoriaus A. Sniečkaus kalba VI-ame partijos suvažiavime // LYA. F. 1771, ap. 51, b. 216, l. 66–99.

⁶⁶ LKP (b) CK sekretoriaus A. Sniečkaus kalba VI-ame partijos suvažiavime..., l. 90.

⁶⁷ Ypač aštriai „vieningą srovę“, apolitiškumą, objektyviškumą Sniečkus kritikavo baigiamojoje kalboje. Visa tai jis pavadino „buržuazinio nacionalizmo formomis“. LKP (b) CK sekretoriaus A. Sniečkaus kalba VI-ame partijos suvažiavime // LYA. F. 1771, ap. 51, b. 216, l. 153–156.

⁶⁸ Tiesoje spausdintoje Sniečkaus kalboje rašytojų (Šimkaus, Baltušio, Venclovos) pavardžių neliko. Taip pat nebuvo paminėtas ir Paleckis. Tačiau liko Butėnas, Jonynas, Drazdauskas. Laikraštyje minėtas ir Mironas. Nuo Zimano kliuvo Bulavui ir Mieželaičiui. Kas lėmė tokį selektyvumą, sunku pasakyti. Atrodo, kad buvo paliktos pavardės tų inteligentų, kurie buvo apkaltinti „buržuaziniu nacionalizmu“.

⁶⁹ LKP (b) CK sekretoriaus A. Sniečkaus kalba VI-ame partijos suvažiavime..., l. 93. Suvažiavime kalbėjo ir Paleckis, tačiau aštresnių temų vengė. Paleckio kalba VI-ame partijos suvažiavime // LYA. F. 1771, ap. 51, b. 219, l. 548–566.

nybę nei apie kovą prieš buožes.⁷⁰ Matyt, norėdamas pabrėžti savo ir Paleckio interpretacijų skirtumus, kituose savo užrašų puslapiuose LKP sekretorius teigė: „Nacionalinė politika neatskiriama nuo bolševikinės politikos, <...> kalbėti vien apie nacionalinę politiką negalima.“ Paleckiui ir jo pozicijai apibrėžti galėjo būti skirti ir tokie žodžiai: „Buržuazinio nacionalinio judėjimo idealizavimas, neklasinis.“ Galiausiai, savo nesutarimus su Paleckiu Sniečkus išdėstė laiške Suslovui⁷¹. (Laišką taip pat pasirašė V. Niunka.) Sniečkus ir Niunka tvirtino, kad Paleckio knygelėje dėstoma Lietuvos istorija – visiškai neteisinga. Laiško autorių manymu, Paleckis nacionalinį judėjimą idealizuoja, nerašo apie jo „buržuazinį pobūdį“, apie tai, kad jokia lietuvių buržuazinė srovė nuosekliai su carizmu nekovojo. Apskritai, knygelė – tai „buržuazinės nacionalistinės koncepcijos riaužas“. Apkaltintas Paleckis buvo ir antimarksizmu. Pasak Sniečkaus ir Niunkos, jis „nacionalistą Basanavičių“ vaizduoja kaip „Lietuvos patriarchą“. O pozityvūs knygos vertinimai sąjunginėje spaudoje (planuota dar viena recenzija žurnale *Огонёк*) trukdo LKP CK kovoti su „buržuazinės ideologijos likučiais“ Lietuvoje.

Įdomu, jog po tokio laiško – skundo Maskva kokių nors rimtesnių priemonių prieš Paleckį nesiėmė. Suslovo manymu, „užteks“, jei partijos teoriniame laikraštyje *Культура и жизнь* bus išspausdintas kritinis V. Niunkos straipsnis apie Paleckio

knygą⁷². Vėliau tas pats straipsnis buvo perspausdintas lietuviškai⁷³. Niunka kaltino Paleckį, kad šis „nacionalinio judėjimo klausimus nagrinėja abstrakčiai“, neparodo atskirų klasių vaidmens, seka „buržuazinės istoriografijos pėdomis“, nes lietuvių tautos kovos už savo teises pradžių sieja su *Aušra* bei Basanavičiumi. Niunkos įsitikinimu, ši kova prasidėjo kur kas anksčiau – kartu su valstiečių kova ir ypač aktyviai reiškėsi 1863 m. sukilimo metu. Ta kova nesibaigia su sukilimo pralaimėjimu, toliau kovojama už lietuvišką spaudą, mokyklas, kol galiausiai atsiranda revoliuciniai būreliai.

Skirtingai nei lietuvių liaudis, Basanavičius ir aušrininkai, t. y. buržuazija, su carizmu nekovojo. Paleckis savo knygoje, Niunkos nuomone, nutyli ir Basanavičiaus pažiūras. Basanavičius buvo „buržuazinis liberalas“, stengėsi įtvirtinti buržuazijos diktatūrą Lietuvoje, o Paleckis, to nepaisydamas, Basanavičių skiria prie pažangių lietuvių veikėjų – „pažangios srovės“. Neteisingai Paleckis aiškina ir *Varpo* nuostatas. Varpininkai propagavo visų socialinių sluoksnių solidarumą, t. y. atmetė klasių kovos idėją. Šioje vietoje Niunka prisiminė ir liaudininkų partiją (Paleckis buvo jos nariu), kuri savo ištakas manė buvus varpininkų ideologijoje. Iš esmės Niunka kritikavo Paleckį už tai, kad šis „maskuoja“ reakcinį buržuazijos vaidmenį lietuvių nacionaliniame judėjime ir menkina klasių kovos bei darbininkų įtaką. O tokios nuostatos artimos „vieningos srovės teorijai“, kuri buvo demaskuota ir kritikuota LKP šeštajame suvažiavime. Kitaip tariant, Pa-

⁷⁰ *Sniečkus A.* Blonknotai, užrašai (1948–1949 m.) // LYA. F. 16895, ap. 2, b. 22, l. 85, 86, 201.

⁷¹ Orgbiuras ir sekretoriatas. Medžiaga protokolui Nr. 480. A. Sniečkaus ir V. Niunkos laiškas M. Suslovui, 1950 01 09 // РГАСПИ. F. 17, ap. 118, b. 707, l. 223–228.

⁷² Orgbiuras ir sekretoriatas. Protokolas 1950 01 27 // РГАСПИ. F. 17, ap. 118, b. 707, l. 228.

⁷³ *Niunka V.* Dėl kai kurių klaidų knygoje „Sovietiskaja Litva“ // *Komunistas*. 1950, Nr. 10, p. 46–49.

leckis nesilaiko Lietuvos komunistų partijos, jos CK nustatytos linijos⁷⁴. Atrodo, jog šioje ne tiek istorinėje, kiek partinėje „diskusijoje“ „taškai“ buvo sudėlioti 1953 m. pradžioje. Šį darbą atliko R. Šarmaitis⁷⁵. LKP žurnale *Komunistas* buvo paskelbtas jo straipsnis, kuriame suformuluotas „teisingas“, marksistinis, klasinėmis pozicijomis, proletariniu internacionalizmu grįstas požiūris į lietuvių nacionalinį judėjimą, V. Kudirką, J. Basanavičių⁷⁶.

Galima ir antra puolimo prieš Paleckį už jo požiūrį į nacionalinį judėjimą interpretacija: ne idėjinė, bet labiau politinė. Nesutarimai dėl „nacionalinio judėjimo“ interpretacijų Lietuvos vadovybėje tarp Sniečkaus, jam artimų LKP veikėjų ir Paleckio iškilo 1949 m. Tai gi tuomet, kai prasidėjo vadinamoji Leningrado byla. Mirus Ždanovui, su juo siejamų partijos veikėjų pozicijos susilpnėjo, o 1949 m. prasidėjo puolimas prieš Ždanovo „statytinius“ – CK organizacinio biuro narį ir sekretorių kadrams A. Kuznecovą, SSRS AT Prezidiumo narį P. Popkovą, RSFSR Ministrų

⁷⁴ 1950 m. lapkričio 16–19 d. vykusiam aštuntajame LKP (b) CK plenumo A. Sniečkus ir kiti CK nariai vėl kritikavo Paleckį už 1949 m. išleistą knygutę. Tik šį kartą kaltinimai buvo ypač aštrūs. Sniečkus aiškino, kad knygoje remiamasi antimarksistiniu lietuvių tautos praeities vertinimu, kad taip „dedami pagrindai buržuaziniam nacionalizmui“. Už „atsitraukimą nuo partinės linijos“ buvo kritikuotas ir M. Gedvilas. LKP (b) CK plenumas. Stenograma. A. Sniečkaus kalba // LYA. F. 1771, ap. 90, b. 21, l. 58–60. Taip pat žr. LKP (b) CK biuro protokolai, Nr. 108, A. Sniečkaus pasisakymas, 1950 11 16 // LYA. F. 1771, ap. 90, b. 128, l. 22–26.

⁷⁵ Atrodo, dar 1949 m. R. Šarmaitis parašė dalykinę J. Paleckio knygos recenziją (rusų kalba): „Pastabos J. Paleckio knygai „Sovetskaja Litva“. Ji galėjo būti skirta Niunkai ir Sniečkui. Pastabos prasideda teiginiu, jog Paleckio knygoje „ekonominė šalies raida atplėšta nuo nacionalinio judėjimo“, pradžioje minima *Aušra* ir *Varpas*, o tik paskui kalbama apie kapitalizmo vystymąsi Lietuvoje. LYA. F. 17635, ap. 1, b. 276, l. 50–51.

⁷⁶ *Komunistas*. 1953, Nr. 2, p. 36–49.

Tarybos pirmininką M. Rodionovą ir kitus. 1949 m. kovo pradžioje iš politinio biuro ir Ministrų Tarybos pašalintas Valstybinio plano komiteto pirmininkas akademikas N. Voznesenskis. Visi jie, kaip ir Ždanovas, buvo glaudžiai susiję su Leningrado partine organizacija⁷⁷. Jiems buvo pateikiami įvairūs kaltinimai: pradžioje antipartinės grupės organizavimu (pvz., Voznesenskis buvo apkaltintas Leningrado partinės organizacijos „šefavimu“, kitaip tariant, jam ištikimų partiečių grupės kūrimu), vėliau kaltinimai darėsi griežtesni (kai kurie buvo kaltinami šnipinėjimu. „Buržuaziniu nacionalizmu“ kaltinti nebuvo). Tais pačiais 1949 m. Leningrade prasidėjo partinio – tarybinio aparato „valymas“: masiniai atleidimai iš darbo ir partijos. Galiausiai, 1950 m. rudenį keliolika žymesnių „leningradiečių“ buvo sušaudyti⁷⁸.

Tačiau tuo „Leningrado byla“ nesibaigė, imti persekioti ir tie partijos nariai, kurie kada nors priklausė Leningrado partinei organizacijai. Taip 1950 m. „atsirado“ Estijos komunistų byla. (Estijos antruoju partijos sekretoriumi dirbo buvęs leningradietis G. Kedrovas⁷⁹.) Ir štai jau Estijos partiečių byloje būta kaltinimų „buržuaziniu nacionalizmu“, neatsakingumu parenkant kadrus, partijos gretų „užterštumu“ ir pan. Pasyvumu kovojant su „buržuaziniu

⁷⁷ Tais pačiais 1949 m. partiniai „valymai“ apėmė ir Vidurio Europos šalių komunistų partijas. Buvo represuoti žymūs komunistų partijos veikėjai, kaip antai L. Raikas Vengrijoje, K. Kostovas – Bulgarijoje, R. Slanskis – Čekoslovakijoje ir kiti. Apie tuos „procesus“ plačiai rašė ir sovietinės Lietuvos spauda.

⁷⁸ «Ленинградское дело» (Составители В. Демидов, В. Кутузов). Лениздат, 1990.

⁷⁹ Estijos KP CK biuras Kedrovą 1949 m. rugpjūčio 29 d. atleido iš pareigų. Spalį jis buvo suimtas. Tardymo metu iš Kedrovo norėta išgauti prisipažinimą, kad CK narys Kuznecovas jį į Estiją pasiuntęs su specialia užduotimi – sukurti „antipartinę grupę“. «Ленинградское дело»..., с. 209.

nacionalizmu“, „nacionalistų gynimu“, trukdymu juos demaskuoti apkaltintas Estijos KP pirmasis sekretorius N. Karotamas⁸⁰.

Taigi, galima daryti prielaidą, kad tokiuose grėsmingoje situacijoje (apie represijas bei valymus LKP veikėjai gerai žinojo) Sniečkus ir jo aplinka sugalvojo „pasinaudoti“ idėjinio ginču su Paleckiu. Kaltindamas pastarąjį buržuaziniu nukrypimu sprendžiant idėjinius klausimus, trukdydamais kovoti su buržuaziniu nacionalizmu Sniečkus ne tik demonstravo Maskvai savo asmeninį uolumą ir principingumą, bet ir siekė apsaugoti nuo galimų kaltinimų „neveiklumą“.

Vietoj išvadų: simbolinis tautinio komunizmo dėmuo

Jau baigiantis karui Sovietų Sąjungos vadovybė inicijavo federacijos subjektų, respublikų, simbolikos – vėliavų ir herbų – sukūrimo kampaniją. Beje, respublikų vėliavų ir himnų kūrimo ir priėmimo procesas užtruko⁸¹.

Lietuvos valdžia pirmiausia nutarė pakeisti himną, atsisakyti V. Kudirkos „Tautiškos giesmės“. LKP biuras nutarimą „Dėl Lietuvos TSR valstybės himno“ priėmė 1945 m. rugsėjį. Nutarime pažymima, kad „senasis lietuvių nacionalinis himnas neatspindi istorinių ir socialinių – ekonominių pasikeitimų, kurie įvyko Lietuvoje po tarybų valdžios paskelbimo“. Naujam LSSR himnui sukurti buvo sudaryta sep-

⁸⁰ N. Karotamas buvo pašalintas iš pareigų ir priverstas išvykti iš Estijos, tačiau represuotas nebuvo. «Ленинградское дело»..., c. 211.

⁸¹ Ukrainos SSR vėliava patvirtinta 1949 m., Baltarusijos – 1951 m., Estijos ir Latvijos SSR – 1953 m. (Paskutinė buvo patvirtinta Rusijos SFSR vėliava – 1954 m.) Panašiai atsitiko ir su himnais, jie buvo sukurti ir patvirtinti nuo maždaug 1944 iki 1952 m.

tyinių asmenų komisija, jos pirmininku paskirtas K. Preikšas. (Komisijos narys buvo ir Paleckis.)⁸² Visgi naujo himno sukūrimas užtruko. Tam įtakos galėjo turėti ir tai, kad naujo himno sukūrimui nepritarė Paleckis⁸³. (Jis siūlė palikti senojo Kudirkos himno melodiją, tačiau tokiam kompromisiniam variantui pasipriešino kiti LKP CK biuro nariai.) Ypač aktyviai forsuoti naujo sovietinės Lietuvos himno sukūrimą imta 1950 m. pradžioje. Tikėtinausia, kad tokio sprendimo iniciatorius buvo LKP pirmasis sekretorius A. Sniečkus. Sprendžiant iš išlikusio susirašinėjimo su G. Malenkovu, Sniečkus skubino naujo himno priėmimą. Tarybų valdžios dešimtosioms metinėms tikėtasi turėti sovietinę Lietuvą simbolizuojantį himną⁸⁴. Taip ir atsitiko, 1950 m. liepą dainų šventėje pirmą kartą nuskambėjo naujas sovietinės Lietuvos himnas, kurio tekstą parašė A. Venclova, o muziką – Balys Dvarionas ir Jonas Švedas⁸⁵.

⁸² *Tininis V.* Komunistinio režimo nusikaltimai Lietuvoje 1944–1953 / The Crimes of the Communist Regime in Lithuania in 1944–1953. Vilnius, 2003, p. 184.

⁸³ *Tininis V.* Komunistinio režimo nusikaltimai Lietuvoje 1944–1953..., p. 19.

⁸⁴ A. Sniečkaus laiškas G. Malenkovui, 1950 06 22 // ПГАСПИ. F. 17, ap. 132, b. 422, l. 1–7. 1950 m. kovo pabaigoje LKP (b) CK biuro posėdyje buvo patvirtintas himno tekstas. Taip pat kreiptasi į VKP (b) CK propagandos ir agitacijos skyrių, kad šis pateiktų pastabas. Propagandos ir agitacijos skyriaus veikėjai tekstą sukritikavo. Siūlė jį tobulinti, aiškino, kad himne „silpnai atžymimi tarybų valdžios laimėjimai“, nekalbama apie patį svarbiausią dalyką Tarybų Lietuvos gyvenime – „laisvą heroinį socialistinį darbą“. Propagandos skyriaus vedėjo pavaduotojas V. Kružkovas rašte G. Malenkovui 1950 m. balandžio 14 d. teigė, jog Sniečkus ir Niunka su pastabomis sutiko ir nusprendė himno tekstą dar tobulinti. Tik birželio 22 d. LKP (b) CK biuras patvirtino himno tekstą ir muziką (žr. ПГАСПИ. F. 17, ap. 132, b. 422, l. 1–6).

⁸⁵ LSSR AT Prezidiumo pirmininkas J. Paleckis himną patvirtino 1950 m. liepos 15 d. Kitą dieną *Tiesoje* buvo publikuotas Prezidiumo įsakas „Dėl Lietuvos TSR valstybinio himno“. Pirmą kartą himnas atliktas liepos 17 d.

Stengėsi Paleckis paveikti ir LSSR vėliavos kūrimą⁸⁶. 1947 m. kovo pabaigoje naujai sovietinei Lietuvos vėliavai sukurti LKP (b) CK biuras sudarė specialią penkių žmonių komisiją⁸⁷. Jos pirmininku buvo paskirtas Preikšas. Paleckio komisijoje nebuvo. Naujų vėliavų sovietinėms respublikoms sukūrimą inicijavo Maskva. Tų pačių metų sausį SSRS AT Prezidiumas išsiuntinėjo nutarimą „Apie valstybines sąjunginių respublikų vėliavas“⁸⁸. Jame rašoma: „<...> tikslinga padaryti pakeitimus dabar egzistuojančių sąjunginių respublikų vėliavose“, kad naujos vėliavos „atspindėtų tarybinės sąjunginės valstybės idėją“. Naujoje vėliavoje turėjo būti „išsaugota“ SSRS simbolika – kūjis ir pjautuvas, penkiakampė žvaigždė, raudona spalva, taip pat atsispindėti „respublikų nacionalinės ypatybės“. Galutiniam suderinimui naujų vėliavų projektai turėjo būti siunčiami į Maskvą, SSRS AT Prezidiumui. Galima manyti, kad tokia iniciatyva siekta pademonstruoti pasauliui sovietinių respublikų subjektyviškumą ir pabrėžti Sovietų Sąjungos federacinės struktūros pobūdį.

Nežinia kodėl, tačiau 1952 m. vasarą buvo sudaryta nauja komisija. Šį kartą net iš 26 žymiausių partijos ir kultūros veikėjų (į sudėtį įėjo – Sniečkus, Paleckis, Gedvilas, Preikšas, Niunka, A. Trofimovas, J. Banaitis, R. Šarmatis, G. Zimanas, T. Černiauskas, taip pat J. Žiugžda, K. Korsakas,

⁸⁶ Nuo 1940 iki 1953 m. LSSR vėliava buvo raudonos spalvos audeklas su sovietine simbolika kairiajame viršutiniame kampe ir užrašu „LTSR“. Apie LSSR vėliavos sukūrimo aplinkybes žr. *Šarmatis R.* Vėliavos gimimas // *Laikas ir įvykiai*. 1988, Nr. 21, p. 22–24.

⁸⁷ LKP (b) CK biuro nutarimas, 1947 03 24 // *LYA. F. 1771, ap. 10, b. 90, l. 120*. Komisija naujų vėliavų projektus turėjo pateikti 1947 m. balandį.

⁸⁸ *LYA. F. 1771, ap. 10, b. 90, l. 121*.

A. Venclova ir kiti⁸⁹). Atrodo, kad Paleckis vėliavos kūrimo darbo ėmėsi dar anksčiau, t. y. iki minėtos komisijos sudarymo⁹⁰. Vėliavos klausimu jis ėmė rūpintis 1952 m. pavasarį. 1952 m. kovo 19 d. LSSR AT gavo raštą „Dėl LSSR valstybinės vėliavos projekto“. Jį pasirašė du Sovietų Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos juridinio skyriaus darbuotojai (P. Archipovas ir L. Derbeniovas)⁹¹. Rašte teigiama, jog SSRS AT juridinis skyrius gavo naują LSSR vėliavos projektą ir siūlė jame padaryti „būtinus pataisymus“. Pažymėta, kad Lietuvos AT Prezidiumo atsiųstos vėliavos spalvos ir jų išdėstymo tvarka „analogiški Lietuvos 1918–1940 m. valstybinei vėliavai“. Rašto autoriai teigė, kad pagal „buržuazinės Lietuvos Konstitucijos“ (1928 m.) aštuntą straipsnį Lietuvos valstybės vėliavą sudarė trys vienodo dydžio juostos: geltona, žalia ir raudona. Tokias spalvas ir jų išdėstymą, o faktiškai Lietuvos Respublikos vėliavos „pakartojimą“ LSSR vėliavoje, Maskvos pareigūnai pripažino neteisingu ir reikalavo keisti. „Pagrindinė spalva“ LSSR vėliavoje turėtų būti raudona – raudonos spalvos juosta turi būti vėliavos viršuje, o ne apačioje, kaip siūlo-

⁸⁹ LKP (b) CK Grožinės literatūros ir meno skyriaus vedėjo T. Černiausko pažyma „Dėl SSRS AS juridinio skyriaus rašto“, 1952 06 19. Pažymoje teigiama, kad komisija buvo sudaryta LKP (b) CK biuro nutarimu 1952 06 11 // *LYA. F. 1771, ap. 133, b. 12, l. 272*. Taip pat žr. *Šarmatis R.* Lietuvos TSR herbas, vėliava ir himnas, 1983 04 17, rankraštis // *LYA. F. 17635, ap. 1, b. 368, l. 22*.

⁹⁰ LSSR AT Prezidiumo kanceliarijos viršininko A. Čiplio raštas LKP CK sekretoriui V. Niunkai, 1952 05 09 d. Jame teigiama, jog Paleckio nurodymu persiunčiama medžiaga apie LSSR valstybinės vėliavos projektą // *LYA. F. 1771, ap. 133, b. 12, l. 269*.

⁹¹ Pažyma buvo adresuota SSRS AT Prezidiumo sekretoriui A. F. Gorkinui, datuota 1952 03 19. Vėliau šis raštas persiųstas LSSR AT Prezidiumui, t. y. Paleckiiui. *LYA. F. 1771, ap. 133, b. 12, l. 270–271*.

ma atsiųstame projekte. (Tokia tvarka esanti kitų sovietinių respublikų vėliavose.)

1953 m. pavasarį, balandžio mėn., komisijai buvo pateikti 54 LSSR vėliavos projektų pavyzdžiai. Paleckis pateikė net vienuolika variantų⁹². Jie liudija, kad projektų autorius atsižvelgė į Maskvos reikalavimus – raudona spalva tapo dominuojanti. Vis dėlto iš Paleckio siūlomų variantų vienas išsiskyrė⁹³. Jame, vieninteliame, pabandyta išsaugoti tarpukario Lietuvos vėliavos spalvas, tiesa, savotiškai: vėliavos viršuje ir apačioje buvo raudonos spalvos juosta, jas skyrė siauresnė geltona, kairiajame šone – žalios spalvos trikampis... Kaip žinoma, buvo pasirinkta dailininko Vytauto Palaimos pasiūlyta vėliava – raudona, balta, žalia⁹⁴. Netrukus vėliavai pritarė LKP CK biuras, o LSSR AT priėmė specialų įsaką.

Apskritai, šie keli Paleckio veiklos epizodai neblogai iliustruoja tautinio komunizmo raiškos galimybes vėlyvojo stalinizmo laikotarpiu. „Politinių galimybių langas“ jam reikštis buvo gana siauras.

Todėl neatsitiktinai Paleckio iniciatyvos buvo nesėkmingos.

Apibendrinant galima teigti: *pirma*, politinėje veikloje Paleckis rėmėsi įsitikinimu, kad sovietizuojant Lietuvą įmanoma suderinti du principus – naujos sovietinės sistemos sukūrimą ir tautinės, *lietuviškos*, kultūros plėtojimą; *antra*, *sovietinę Lietuvą* jis stengėsi padaryti *lietuviškesnę*, rūpinosi tarpukario lietuvių inteligentijos įtraukimu į „socializmo kūrimą“, pasisakė už lietuvių kalbos plėtrą viešajame gyvenime, pabrėžė nacionalinio judėjimo reikšmę tautos istorijoje; *trečia*, tokia *sulietuvinta sovietinė Lietuva* ne tik būtų buvusi priimtinesnė titulinei – lietuvių – tautai, bet ir sustiprinusi valdžios, komunistų partijos teisėtumą. Tačiau vėlyvojo stalinizmo laikotarpiu įgyvendinti tokią „politinę programą“ faktiškai buvo neįmanoma; *ketvirta*, aptariamuoju laikotarpiu Paleckis apskritai reprezentavo komunisto tipą, kurį, ko gero, labiausiai tiktų vadinti *vietiniu (lietuvišku) komunistu*.

⁹² „LSSR valstybinės vėliavos projektai“. (Ant visų vienuolikos užrašyta – „Paleckio siūlymas“.) // LYA. F. 3377, ap. 58, b. 446.

⁹³ LYA. F. 3377, ap. 58, b. 446. l. 42.

⁹⁴ Lietuvos TSR valstybinės vėliavos projektui parengti komisijos posėdžio, įvykusio LKP CK rūmuose Vilniuje 1953 m. balandžio 13 d., Protokolas Nr. 1; Lietuvos TSR valstybinės vėliavos projektui parengti komisijos posėdžio, įvykusio LKP CK rūmuose Vilniuje 1953 m. balandžio 20 d., Protokolas Nr. 2. // LYA. F. 17635, ap. 1, b. 368, l. 1–7. Per pirmąjį posėdį pasisakė Paleckis, siūlė orientuotis į latvių ir estų vėliavas. Jų vėliavos turi banguotas juosteles – jūros simbolį. Tą patį siūlė ir LSSR vėliavoje. Taip pat žr. A. Sniečkaus raštas SSKP CK sekretoriui N. Chruščiovui, 1953 04 ? Jame teigiama, kad LKP CK biuras 1953 m. balandžio 22 d. priėmė LSSR „valstybinės vėliavos“ projektą. Šitą projektą teikia tvirtinti LSSR AT Prezidiumui. Prie laiško pridamas vėliavos projektas ir LSSR AT Prezidiumo įsako projektas „Dėl LSSR valstybinės vėliavos“ // LYA. F. 1771, ap. 133, b. 29, l. 57–58.

WAS JUSTAS PALECKIS A NATIONAL COMMUNIST? (SOME FEATURES FOR THE POLITICAL BIOGRAPHY. 1944–1953)

Vladas Sirutavičius

S u m m a r y

The paper suggests that Justas Paleckis tried to combine *indigenous (Lithuanian) communism* with attitudes characteristic to the *national communists* in Central Europe. In the media, as well as in Party forums, Paleckis emphasized the specifics of the historical development of Lithuania, its differences from other Republics of the Soviet Union, where the formation of Soviet regime started much earlier. He suggested that the tradition of statehood made Lithuania a special and unique republic, because Lithuanians had a consolidated national consciousness. This is an important takeaway, when sovietising Lithuania. According to Paleckis, it is necessary to co-operate with cultural elite of the interwar period Lithuania in order to increase the popularity of the Soviet government among the titular nation.

When interpreting Lithuanian history, Paleckis tried to link the Lithuanian struggle for social justice, in other words *liberation from the yoke of exploiters*, with another important and significant

period of national revival or liberation from *the national yoke*. Naturally, according to Paleckis, the social and national liberation was completed with the establishment of socialist regime in Lithuania. Such understanding of history was also common to some national communists in Central Europe. Finally, Paleckis attempted to incorporate national elements to the symbols of Soviet Lithuania. *The lithuanization* of Soviet regime symbols had to reinforce the legitimacy of the regime.

In general, Paleckis was convinced that it was possible to match ‘the Soviet’ with ‘the national’ and made efforts to render *Soviet* Lithuania more *Lithuanian*: he concerned himself with the involvement of Lithuanian inter-war intelligentsia into ‘creation of socialism’, spoke for the expansion of the Lithuanian language in public life, and stressed the significance of the national movement in the history of the nation. In this way he represented the type of a communist which should best be called *an indigenous Lithuanian communist*.

*Įteikta 2014 09 30
Parengta skelbti 2014 10 26*